

Magyar misszionáriusok (hittérítők) Dél-Amerikában

Brentán Károly (1694-1752), Éder Xavér Ferenc (1727-1772)

Ön nem Brentán Károly, ő Ignacio Visconti

Brentán Károly

A távoli Dél-Amerika ismeretlen tájainak feltárásában fontos, de sokáig alig ismert szerepet játszottak a magyar utazók. Többségük egyházi szolgálatban, a jezsuita rend tagjaként, misszionáriusként vállalta a távoli vidékeken való, olykor igen kockázatos munkát. A civilizációtól messze, igen nehéz körülmények között dolgoztak. A hittérítő tevékenység mellett jelentős szerepet játszottak egy-egy táj alaposabb feltárásában. Kik voltak ezek az emberek, s hogyan kerültek Dél-Amerikába?

Brentán Károly a jezsuita rend tagjaként, 1724-ben indult útnak az Ecuadorba.

Csaknem másfél évtizedet töltött a Maranon és az Ucajali folyók menti missziókban. Több kötetnyi feljegyzésben örökölte meg tapasztalatait. Szárazföldi úton szinte járhatatlan dzsungelken és mocsárvidékeken áthatolva harcias és ellenséges indián törzsek tagjaival találkozva jutott el szárazföldi úton Panamába.

Ezt követően visszatért Quitóba és végighajózott az Amazonason, abban az időben, amikor elkezdődött a küzdelem a spanyolok és a portugálok között Dél-Amerika gyarmati felosztása érdekében. A portugálok - akik Brazília jelentős részét uralták - megtiltották vetélytársaiknak, a spanyoloknak az Amazonason való közlekedést. A várható nehézségek ellenére Brentán spanyol hittérítő társával törekény csónakon elindult az Amazonason. A piranjáktól és kajmánoktól nyüzsgő folyón hetekig eveztek az Atlanti-óceán felé. Az Amazóniát kitűnően ismerő Balázs Dénes kutatásai szerint minden bizonnyal **Brentán Károly volt az első hazánkfia, akinek sikerült végigutaznia az Amazonason,**

azon az útvonalon, melyet a folyamóriást felfedező Francisco Orellana kétszáz évvel korábban tett meg. Brentán és társa 1750. december 13-án érkeztek meg Portugáliába, ahonnan szárazföldi úton jutottak el Rómába.

A viszontagságokat jellemzi, hogy útjuk Quitótól Rómáig három esztendőbe tellett. Brentán Károly temérdek kéziratot hozott magával Európába, melyben részletesen feldolgozta Amazónia földrajzát, folyóvizeit, egzotikus növény- és állatvilágát, valamint általa megismert missziók történetét.

Brentán Károly Amazonas-térképe (Korányi G. Tamás gyűjteménye)

Szerencsésebb sors jutott Brentán kortársának, **Éder Xavér Ferencnek** (1727-1772), aki a mai **Bolívia földjén a Mamore folyó mellékén élő moyo indiánok között végzett hittérítő munkát.** Éder Xavér Ferenc megismerte az indiánok hitvilágát, babonáit, szokásait, a természeti jelenségekkel kapcsolatos hiedelmeit.

A Mamore mellékén számos missziós telepet létesített. Elsajátította az indiánok nyelvét, aprólékosan leírta a Bolíviában található növényeket, állatokat. **Dél-Amerika feltárásának egyik legjelentősebb latin nyelvű munkáját írta meg, *Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano* címmel,** melyet 1791-ben csaknem két évtizeddel Éder halála után Makó Pál apát jelentetett meg Budán.

Magyar misszionáriusok Mozambikban

Czimermann István (1849-1894) és Menyhárt László (1849-1897)

A portugál Mozambik gyarmat területén a Zambézi-misszió számára a jezsuita rend olyan elkötelezett hithirdetőket keresett, akik képesnek tűntek arra, hogy hosszú esztendőkön át, a legnagyobb sanyarúság közepette dolgozzanak az itt élő emberek felemelkedésén.

Elsőként Czimermann István jelentkezett az embert próbáló feladatra. A jezsuita rendbe 1879 szeptemberében lépett be. Kalocsai tanárkodása idején szerzett tudomást arról, hogy megnyílhat előtte a világ. **A Zambézi-misszió tagjaként, 1886. februárjában, hajóval érkezett meg** a kedvezőtlen klímájú, Indiai-óceán partján található kikötővároskába, Quelimanebe.

A magyar misszionáriust érkezésétől követően azonnal legyengítette a mocsári láz, mely több hónapos kényszerpihenőre ítélte. Kétségbeejtő helyzetbe került, s az élete is veszélyben forgott.

Még betegen kezdte meg a nyungve nyelv elsajátítását. Ekkoriban még nem létezett a nyungve írásbeliség, nem léteztek könyvek, szótárak, így mindent az alapokról kellett kezdenie. Az emberekkel való kapcsolat tette lehetővé, hogy elsajátítsa a nyelv szabályait, megalkossa nyelvtanát, és alkalmassá tegye bonyolultabb gondolatok, elvonatkoztatott

fogalmak kifejezésére. **Másfél esztendő alatt olyannyira előrehaladt a nyelv tanulásában, hogy már iskolai tankönyveket állított össze.**

Czimermann számos **rabszolgagyermeket mentett meg, s a misszióban táplálkozási, tanulási lehetőséget nyújtott számukra. A támogatók segítségével mezőgazdasági felszereléseket, gőzgépeket vásárolt, s egy nyomdát szerelt fel.** Czimermann István munkálkodása a helybeliek felemelkedését szolgálta, de egyben kiváltotta a bennszülött zumbói törzsfőnök ellenszenvét. A törzsfőnök úgy érezte, Czimermann hatására elpártolnak tőle a négerék, s befolyása csökkenésével már ajándékokra sem számíthat úgy, mint azelőtt. Az érdekellentét szomorú tragédiához vezetett. **A népszerűségét féltő helyi törzsfőnök mérgezett ételt küldött neki, s a betűk atyjaként tisztelt jezsuita misszionárius 1894. február 1-én hajnalban, szörnyű kínok között halt meg.**

Czimermann István tanártársa, **Menyhárt László 1890-ben érkezett meg Mozambikba.** Kalocsai kollégája segítségével ismerte meg az afrikai viszonyokat. A botanika (növénytan) megszállottjaként lépett Afrika földjére. A magyar misszionárius **arra törekedett, hogy földművelő közösségeket hozzon létre, s tudják növelni a föld termőképességét.** Tudta, hogy az öntözés és a trágyázás növelheti a termés hozamokat. Az időjárási megfigyelések adatait Menyhárt nem öncélúan gyűjtötte. **Mezőgazdasági kalendáriumot állított össze, s ez adott választ olyan kérdésekre, hogy mit, mikor érdemes vetni, milyen talaj- és időjárási viszonyok kedveznek az egyes élelmisznő növényeknek. Kísérleti parcellákat hozott létre a Zambézi partján. A mintaültetvényen olajos magvak, kávé, cirok, burgonya, bab termelésével próbálkozott.** A helybéli fekete munkások, asztalosok, ácsok serény szorgoskodása eredményeként **valóságos mintagazdaság jött létre, melynek híre eljutott Európába is.**

A zambézi láz a törékeny testalkatú, gyenge szervezetű embert is megtámadta, s leverte lábáról. Menyhárt László szervezete 1897. november 16-án, 48 éves korában, az ismétlődő lázrohamok következtében felmondta a szolgálatot. Holttestének hazaszállítására nem volt mód. Rendtársával, Czimermann Istvánnal együtt sírja Afrika földjében található, abban a földben, melynek felvirágoztatásáért oly sokat küzdött, s végül az életét is feláldozta.

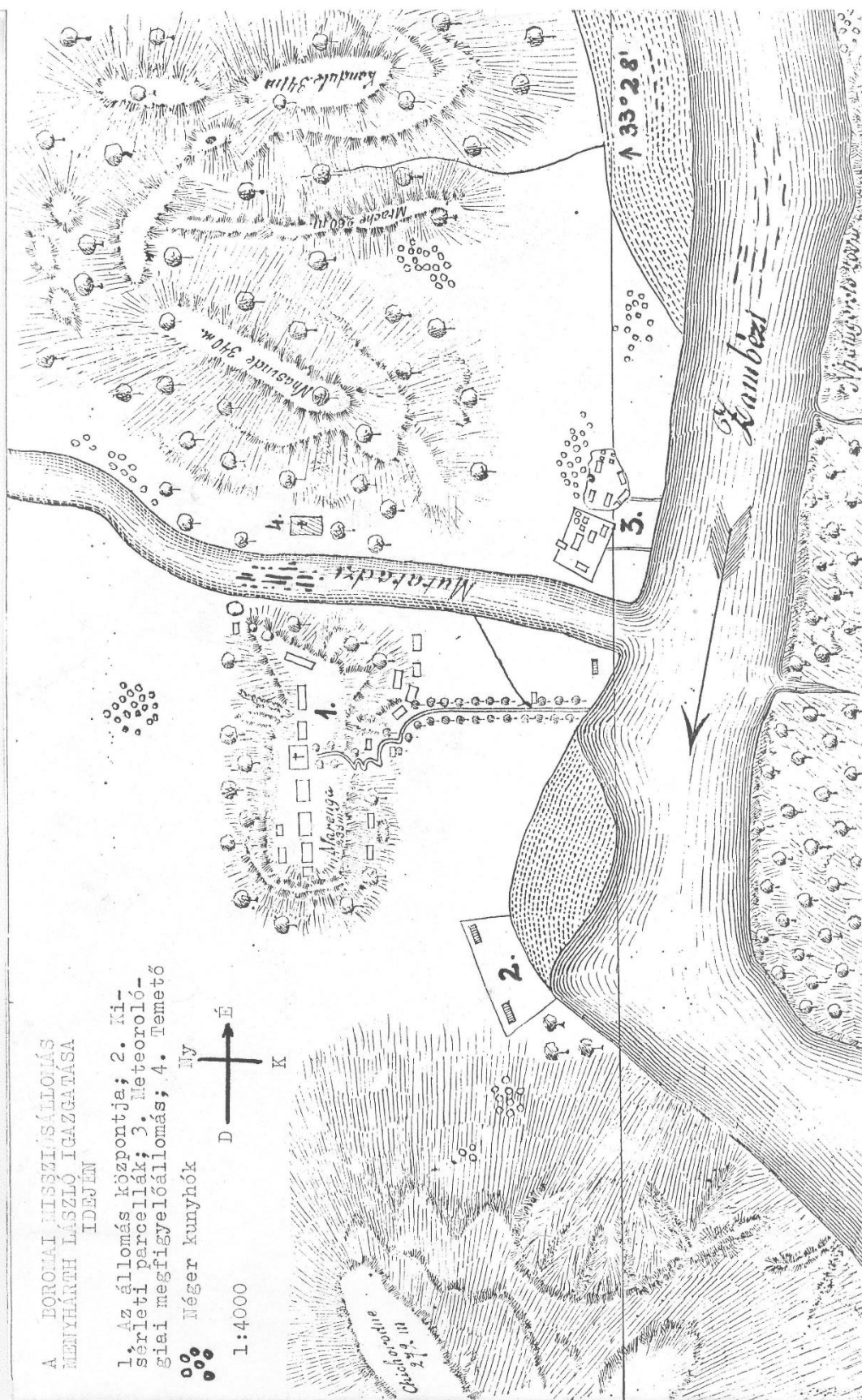
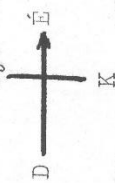
A BOMAI HESZTÁLLOMÁS
MÉNYHARTH LÁSZLÓ IGAZGATÁSA
IDEJÉN

1. Az állomás központja; 2. Ki-
sérleti parcellák; 3. Meteoroló-
giai megfigyelőállomás; 4. Temető

Néger kunyhók

1:4000

Magyarok a jég világában

Boda János, Farkas Edit, Kepes Gyula, Titkos Ervin, Weinek László

A Déli- és az Északi sarkvidék feltárása, kutatása – szélsőséges időjárása miatt – még ma is tart. **Az emberiség számára nagyon fontos, hogy megismerje a sarkvidégeket, hiszen ezek jéggel borított területeinek felolvadása – a globális felmelegedés következtében – az emberiség számára komoly környezeti problémákat jelenthet a jövőben.** A sarkvidékek feltárásában nekünk magyaroknak is jutott egy kis rész, amiben csillagászok, meteorológusok, orvosok is részt vettek.

Az Antarktisz magyar kutatói

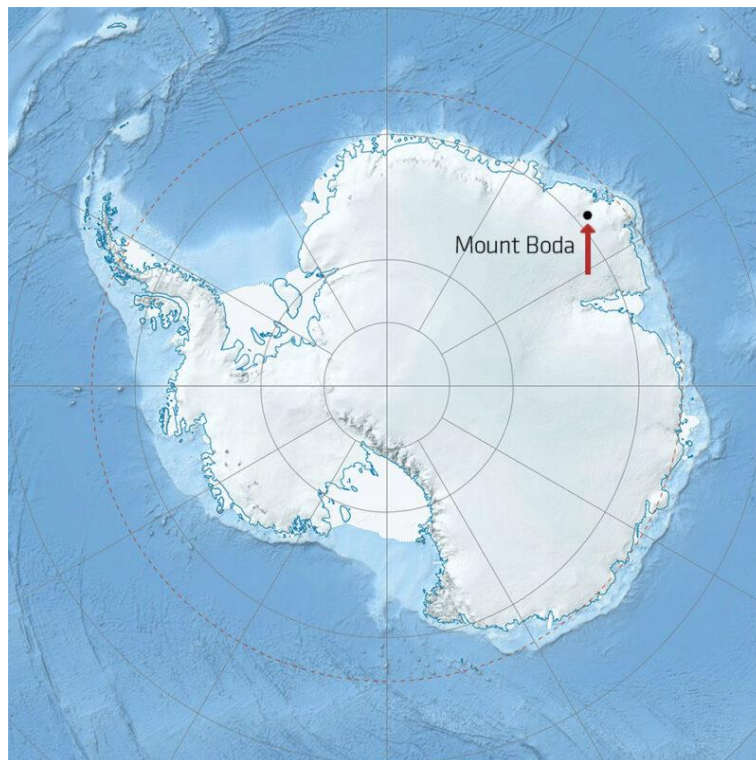
Weinek László

Az első magyar, akinek sikerült az antarktisi területekre eljutnia Weinek László (1848-1813) csillagász volt. A Vénuszmegfigyelő expedíció vezető helyettesekét jutott el – az Antarktisztól mintegy 2000 km-re lévő - Kerguelen-szigetekre 1874. októberében, ahol több mint 3 hónapot töltöttek az expedíció tagjai. Céljuk a Vénusz Nap előtti elvonulásának megfigyelése és megörökítése volt. Mivel ez az esemény igen ritkának látható Földünkéről, ezért az általuk készített 61 fotó tudományos szempontból is nagyon értékes.

Boda János

Boda János 1957-ben érkezett meg Ausztráliába, ahol csatlakozott az Antarktisz kutatáshoz. **Négy alkalommal töltött hosszabb időt a jeges világban, mint orvos.** Összesen 5 évet élt az Antarktiszon. Ezalatt végezte a kutatók gyógyítását, valamint a sarkvidéki éghajlat emberi szervezetre gyakorolt hatását vizsgálta. **Nevét az Antarktiszon lévő Enderby-földön a Mount Boda (Boda-hegy) őrzi.**

A Boda-hegy az Antarktiszon

Az első hivatalosan kiküldött magyar, Titkos Ervin (1928-2015) a 9. szovjet antarktiszi expedíció **meteorológusaként érkezett a Mirnij-állomásra**, 1964. január közepén. Ott töltötte a telet, és a következő év januárjában Hirling György váltotta őt. A 11. szovjet antarktiszi expedícióval érkező Barát József 1966 telét töltötte a Mirnijen, majd sikerült átrepülnie a kontinens belsejébe és egyben a Föld mágneses pólusán létesített Vosztok-állomásra. **Az Antarktisz első magyarjai tehát főleg meteorológusok voltak**, akik a szovjet expedíciók tagjaként dolgoztak 1-1 évet a Mirnij-állomáson. Mivel szovjet segítség nélkül ekkoriban még lehetetlennek tűnt eljutni a sarkvidékre, Rockenbauer Pál, a Magyar Televízió szerkesztője is ezt az utat választotta. 1968-69 nyarán filmet készítettek Szabados Tamás operatőrrel, amely nem csak az orosz közönséget, hanem elsőként a magyar tévénézőket is elkalauzolta a kontinensperemi Mirnij-állomásra.

Farkas Edit

Farkas Edit (1921-1993) az első magyar nő volt az Antarktiszon. 28 évesen költözött Új-Zélandra és meteorológusi végzettséget szerzett. **Fő kutatási területe az ózonréteg volt.** Az Antarktiszon a Ross-sziget Scott nevű sarkkutató állomásán töltött két hetet, ahol ózonvizsgálatot végzett elsősorban.

Kepes Gyula

Kepes Gyula (1847-1924) az Arktisz magyar kutatója és az Osztrák-Magyar Északi-sarkvidéki Expedíció (1872-1874) orvosa

A felfedezések történetében az egyik legkockázatosabb feladat az Északi-sarkvidék feltárása volt. A költséges expedíciók pénzügyi háttérét igen nehéz volt megteremteni. Az Északi-sarkvidék feltárásában az Osztrák-Magyar Monarchia szakemberei is részt vállaltak. Johann Wilczek gróf (1837-1922) a Bécsi Földrajzi Társaság elnöke megnyerte e célra az osztrák kormányzat támogatását és a saját vagyonából tekintélyes summát ajánlott fel a veszélyes vállalkozás céljaira. Magyar részről gróf Zichy Ödön hozzájárulása segítette az expedíciót. A **nagyjelentőségű utazás egyetlen magyar résztvevője Kepes Gyula volt, aki, mint hajóorvos vett részt az expedícióban.**

Az expedíció legfőbb célkitűzése az volt, **hogy a Novaja Zemlja szigetek megkerülésével a Jeges-tengeren át megkísérlik az eljutást a Bering-szoroshoz, s így felderítik az Atlanti-óceánból a Csendes-óceánba vezető ún. északkeleti átjárót, a Tegetthoff nevű hajóval.** A hajó 1872. június 13-án futott ki Bremerhavenből. A 24 főnyi legénység többsége dalmát tengerész volt. Az expedíció orvosaként **Kepes Gyula** gondoskodott a legénység fizikai felkészítéséről, s ő **állította össze az expedíció élelmiszerkészletét.** A tengerészekre leselkedő legnagyobb veszély a vitaminszegény táplálkozásból származó **skorbut** volt, melynek **elkerülésére** Kepes Gyula tanácsára jelentős mennyiségű **tokaji aszú bort és citromlevet** vittek magukkal.

Az indulást követően két hónappal a hajó legénységével együtt egy gigantikus jégtábla foglyaként tehetetlenül sodródott észak felé. A jégbefagyott hajó kiszámíthatatlanul hanyódott a jégtáblák között, egyre messzebb kerülve az ázsiai kontinenstől.

1873. augusztus 30-án azonban váratlan esemény történt. A **Ferenc József-föld** néven térképre rajzolt ismeretlen **szigetvilág felfedezése** nagy örömmel töltötte el az expedíció tagjait, de a hajó **tovább sodródott jégbe fagyva**.

1874. február 23-án tartott tiszti gyűlésen elhatározták, hogy **elhagyják a hajót, s szánokra helyezett csónakjaikkal a jégen és havon át megpróbálják elérni az ázsiai szárazföldet**. Május 20-án örökre búcsút mondtak a Tegetthoffnak és elindultak dél felé. A jégmezőn átkelve keserves vándorlással jutottak el a nyílt vízhez, ahonnan csónakjaikkal érték el Novaja Zemlja partjait. A jégmezőkön való vándorlás már-már utolsó erejüket is felemésztette, amikor két Arhangelszkből érkezett orosz halászhajó bukkant fel, mely felvette a kimerült sarkkutatókat, s megmentette az életüket.

Az Osztrák-Magyar Északi-sarki Expedíció a 19. századi földrajzi felfedező utazások egyik legnagyobb teljesítménye volt, annak ellenére, hogy **nem sikerült megtalálnia az északkeleti átjárót**. A jelenleg **Oroszországhoz tartozó** 16.134 km² kiterjedésű lakatlan szigetcsoport ma is **Ferenc József** nevét viseli, s néhány magyar név is térképre került általuk, így a **Zichy-föld** és a **Budapest-fok**.

Magyar vadászutazók

Kittenberger Kálmán

(1881–1958)

A Nimród folyóirat főszerkesztője

Léván született, egy szegény cipész nyolcadik gyerekeként. Már fiatalon szívesen járta a természetet, bogarakat, kisemlősöket és madarakat preparált. **Tanítóképzőt végzett**, ahol természetrajz tanára, Kriek Jenő tanította meg az állatok preparálására, az ő ajánlására kapott később **segédpreparátori állást a Magyar Nemzeti Múzeumban**. Szűkös anyagi helyzete miatt később a romániai Tatrang faluban lett tanító a csángók között. **Először 1902-ben utazott afrikai gyűjtőútra. Damaszkín Arzén vadászexpedíciójához csatlakozott, aki hamarosan hazatért, de felszerelését hátrahagyta Kittenberger számára. Kittenberger legfőbb célja az volt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum számára értékes állattani anyagot gyűjtsön össze. Ekkor a Kilimandzsáró vidékén, a Danakil-földön és Ugandában gyűjtött és vadászott. Az I. világháború kitörésekor az angolok letartóztatták – mivel ellenséges ország állampolgára volt –, és gyűjteményét elkobozták. Indiába szállították, ahol a háború éveit hadifogolyként töltötte. Szabadulása után hazatért, és a *Nimród Vadászújság* szerkesztője lett. 1926 és 1929 között ismét Afrikában – Uganda és Kongó területén – gyűjtött és végzett kutatómunkát. Páratlan értékű, 62 000 darabos gyűjteménye 1956-ban a Magyar Nemzeti Múzeumot ért tűzvészben megsemmisült.**

Széchenyi Zsigmond

(1898–1967)

Három földrész vadászutazója

A könyvtár- és múzeumalapító Széchényi Ferenc ükunokája. Nagyváradon született, már gimnazista korában szenvedélyes vadász és állatgyűjtő volt. Főiskoláit Münchenben, Stuttgartban és Cambridge-ben végezte. **1927-től kilencszer járt Afrikában vadász- és gyűjtőúton:** így például Egyiptomban, Líbiában, Szudánban, Ugandában, Kenyában és Tanzániában. 1935-ben **Alaszkában**, 1937-ben **Indiában vadászott**. 1950-ben a Mezőgazdasági Múzeum munkatársa lett, majd **közreműködött a Magyar Nemzeti Múzeum Afrika állatvilága című kiállításának megrendezésében**, mely sajnos 1956-ban leégett. Később a Keszthelyi Helikon Múzeumban elkészítette a vadászati irodalom bibliográfiáját. **1964-ben** hivatalos, államilag támogatott expedíció tagjaként jutott el Kelet-Afrikába mint vadászati szakértő. Ekkor **kilencedszer** és egyben utoljára látta szeretett Afrikáját. Erről az **utazásáról szól a megváltozott Afrikát bemutató Denaturált Afrika című könyve**. A sors fintora, hogy aki veszedelmes nagyvadak tucatjaival bánt el, néhány év múlva az expedíció során szerzett apró afrikai amőba áldozata lett. **Az útjai során megismert tájakat, népeket és az átélt vadászkalandokat nagyon élvezetes stílusban írta meg.** Nem véletlen, hogy **könyvei 44 kiadásban, közel másfél milliós példányszámban, hat nyelven jelentek meg.** Afrikából származó trófeái kiállításunk értékes anyagai, hiszen a II. világháború alatt gyűjteményének nagy része megsemmisült.

Mészáros Kálmán
(1894–1971)
A fejedelmek orvosa

Gyulán született. **Orvosi diplomája** megszerzése után az I. világháborúban sebészként gyógyított. **1924-ben a munkanélküliség miatt vándorolt ki Abesszíniába.** Godzsám tartomány központjában, **Debra Markosban az ottani fejedelem háziorvosa lett.** A **tartomány egyetlen orvosaként** rendkívül sok és szerteágazó feladatot kellett megoldania, például közel **8000 szülést vezetett le.** **Munkája mellett gyakran nyílt lehetősége vadászszenvedélyének kielégítésére is az uralkodó támogatásával.** **Első szafariját a Kék-Nílus forrásvidékére, a Tana-tó környékére indította.** Etiópiai útjain 7000 km-t tett meg ösvérháton. Sajnos később összetűzésbe került Godzsám fejedelmével, ezért elhagyta a területet. **1930-ban Hailé Szelasszié, az addisz-abebai császár, hadseregének főorvosává nevezte ki, így 30 000 ember gyógyításáért felelt.** Sokat tett az ország egészségügyi hálózatának kiépítéséért. 1936-ban az olaszok támadása elől Tanganyikába menekült, majd 1938-ban visszatért Magyarországra, és itt folytatta orvosi munkáját. **1956 őszén, amikor a találatot kapott Magyar Nemzeti Múzeumban leégett az Afrika állatvilága kiállítás, felajánlotta saját gyűjteményének egy részét.** Csak egy oroszlánbőrt, egy albínó zászlós farkú kolobusz bundáját és szeretett hegedűt tartotta meg. Ezeket a hangszereket mindig magával vitte afrikai útjaira, és a hosszú estéken a távoli haza, Magyarország dallamait játszotta rajtuk.

Molnár Gábor
(1908–1980)
Amazónia vadászutazója

Budapesten született. Pápán mezőgazdasági képesítést szerzett. 1930-ban a Nemzeti Múzeum felkérésére **állattani gyűjtés céljából harmadmagával Észak-Brazíliába utazott**. Társai megbetegedtek és az összes felszerelésüket eladva visszatértek Magyarországra. Molnár Gábor azonban folytatta a munkáját. **Telepvezetőnek állt a Ford társaság kaucsukültetvényére, így fedezte kutatásának anyagi feltételét. Több hónapos expedíciót vezetett az Amazonas mellékfolyóihoz (az Uatumã- és a Jatapu-folyókához).** A begyűjtött állatokat, köztük értékes óriáskígyókat, bogarakat, rovarokat, állatbőröket a Budapesti Állatkertnek és a Nemzeti Múzeumnak küldte haza. **1932-ben megvakult, mert a kezében felrobbant egy megsemmisítésre szánt gyutacsdoboz. Hazatérése után már vakon írta meg amazóniai élményeit.** Könyvei a korabeli fiatalok körében nagy sikert arattak, és újabb írásra ösztönözték. Akaraterejét bizonyítja, hogy vaksága ellenére további távoli tájakra jutott el. **Az 1960-as években kétszer is elutazott Mongóliába, 1972-ben pedig a brazil külügyminiszter vendégeként járt ismét Brazíliában,** ahol kevésbé ismert indián törzsek (satere, xavante indiánok) falvaiba is eljutott.